

Jari Kanerva

Silmäys suomalaisiin hiihto-oppaisiin ennen toista maailmansotaa

(vertaisarvioitu/peer-reviewed)

Johdanto

Kansanomaiset liikunnan muodot – leikki ja kisailu – väistyivät 1900-luvun alkupuolella modernin voimistelun ja urheilun levittäytyessä koko Suomeen.¹ Tämä uusi liikuntakulttuurin leviäminen alkoi kaupungeissa ja asutuskeskuksissa, siellä missä elinkeinoliikunta oli jo vähäistä tai muuttunut luonteeltaan yksipuoliseksi. Liikunta kytkettiin alusta saakka kansalliseen ideologiaan, josta kirjoitettiin suomenkielisissä sanomalehdissä, ja sen harrastamista pyrittiin tietoisesti levittämään sivistyneistön taholta. Kehityslinja on osoitettavissa yksityiskohtaisesti esimerkiksi hiihdon kohdalla: urheiluna sen tekivät merkittäväksi asutuskeskusten suuret amatilaiskilpailut, mutta kilpailijat tulivat maaseudulta palkintorahojen toivossa. He olivat harjaantuneet liikkumaan suksilla metsässä, metsätöissä ja ylipitkillä matkahiihdoilla asioitaan toimittaessaan. Sukset höylättiin maaseudun suksiseppien pajoissa. Antero Heikkisen mukaan kilpahiihtoa ei tarvinnut iskostaa, se istui luontojaan suomalaisen luonteeseen.²

Ensimmäiset hiihtourheilumme pioneeritapahtumat olivat Tyrnävän hiihtokilpailut maaliskuussa 1879 ja Helsingin Sporttiklubin maaliskuussa 1886 järjestämät yleiset hiihtokilpailut Helsingin Pohjoissataman jäällä. Helsingissä pidettyjen kisojen yhteydessä hypättiin suksilla mäkeä Katajanokan ortodoksisen kirkon takaisella kalliorinteellä. Tapahtuma rohkaisi urheilumiehiä eri puolilla maata toimimaan ”Helsingin kilpailun esimerkin mukaisesti.” Jo 1800-luvun puolivälissä hiihdolla oli Suomessa jo vakinainen harrastajajoukko. Lisäksi merkittävimpien hiihtokilpailujen parhaimmille oli taloudellisena kiihokkeena rahapalkinnot, jotka suurimmillaan olivat hyvän työmiehen kuukausipalkan veroiset. Niinpä palkintorahat, joita jaettiin jopa ”poikastenkin” kilpailuissa, muodostivat kilpailijoille kunniaa merkittävämmän yrittämismotiivin. Kilpahiihtomme alkutyönöt olivat siis ammattimaisia. Kun pääkaupungissa oli osoitettu kilpahiihdolle oikea suunta, alkoi maakunnassa pian ”riehua hiihtourheilun tuuli”. Kilpailuja järjestettiin pääasiassa jäällä tai peltoaukeilla. Tämä sai aikaan myös sen, että harjoitukset alettiin tehdä samoilla radoilla. Näin kehitys vei siihen, että tasatyöntöhihto oli hallitseva tyyli.³

Artikkelin tarkoituksena on luoda katsaus suomalaisiin hiihto-oppaisiin ennen Toista maailmansotaa. Tutkimustehtävänä on selvittää, 1. mitä asioita oppaissa on tuotu hiihtokulttuurista esille, ja 2. miten oppaissa on käsitelty hiihtovälineitä ja -varusteita, erilaisia hiihtotekniikoita, kilpailutoimintaa sekä tuloksia ja ennätyksiä?

Tarkastelu kohdentuu erillisiin hiihtoa käsitteleviin urheiluoppaisiin. Aineistosta on rajattu pois kokoomateosten hiihtoa käsittelevät artikkelit, joita hiihdosta kirjoitettiin esimerkiksi Ivar Wilksmanin vuonna 1907 julkaisemassa *Suomen Urheilut XX:n vuosisadan alkuvuosina* -teoksessa.⁴ Siinä oli omistettu kokonainen luku hiihtourheilulle. Wilksman käsittelee artikkelissaan hiihdon historiaa, suomalaisen suksen kehitysvaiheita ja alueellisia piirteitä. Hän nostaa esille seuratoiminnan aseman hiihtourheilun kehitystyössä sekä lukuisten hiihtokilpailujen tuloksia. Wilksmanin artikkeli on maininnan arvoinen, sillä hänen kirjoitustaan myöhemmät oppai-

den laatijat ovat käyttäneet lähteenä. Muita vastaavia kokoomateoksia ovat esimerkiksi Arvo Vartian toimittama *Urheilijan talvi ja kesä*⁵ vuodelta 1921, sekä kolme *Suomen hiihto* -kirjaa⁶, joiden jälkeen, vuonna 1937 alkoi *Hiihtäjän vuosikirjan*⁷ julkaiseminen. Vielä yhtenä esimerkkinä on *Naisen urheilukirja*⁸, jota markkinoitiin naisten ja tyttöjen urheilun oppikirjana. Kirjan hiihto-osuudessa esitellään Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton (SNLL) kehittämä kokonaisvaltainen hiihdonopetusohjelma.⁹

Modernin hiihtokulttuurin ensi askeleet hiihto-oppaissa

Hiihto-oppaiden esikuvana voidaan pitää norjalaisen tutkimusmatkailijan Fridtjof Nansenin (1861–1930) *På ski over Grønland - en skildring av den norske Grønlands-ekspedisjon 1888–89* -teosta, joka julkaistiin vuonna 1889. Hän hiihti ensimmäisenä ihmisenä Grönlannin halki vuonna 1888. Kokemuksistaan Nansen julkaisi kirjan, jossa oli laaja katsaus suksen ja hiihdon historiaan. Nansenin kirjan mukaan vanhimmat historialliset kertomukset viittaavat siihen, että norjalaiset ja ruotsalaiset ovat oppineet hiihtotaidon lappalaisilta.¹⁰ Teos toimi myös hiihto-oppaana, sillä siinä selostettiin kuvien avulla hiihtotekniikkaa ja välineitä. Saksalainen laitos ilmestyi vuonna 1897 ja se antoi alkusysäyksen keskieurooppalaiselle hiihtoinnostukselle. Nansenin kirjan ohjeiden mukaan hiihtoa harjoittelivat esimerkiksi hiihdonopetuksen pioneerit itävaltalaiset Mathias Zdarsky ja Georg Bilgeri sekä saksalainen Wilhelm Paulicke.¹¹ Suomalainen laitos ilmestyi vuonna 1891 Teuvo Pakkalan¹² käännöksenä nimellä *Suksilla poikki Grönlannin – kertomus norjalaisen Grönlannin-retkikunnan matkasta 1888–89*.¹³

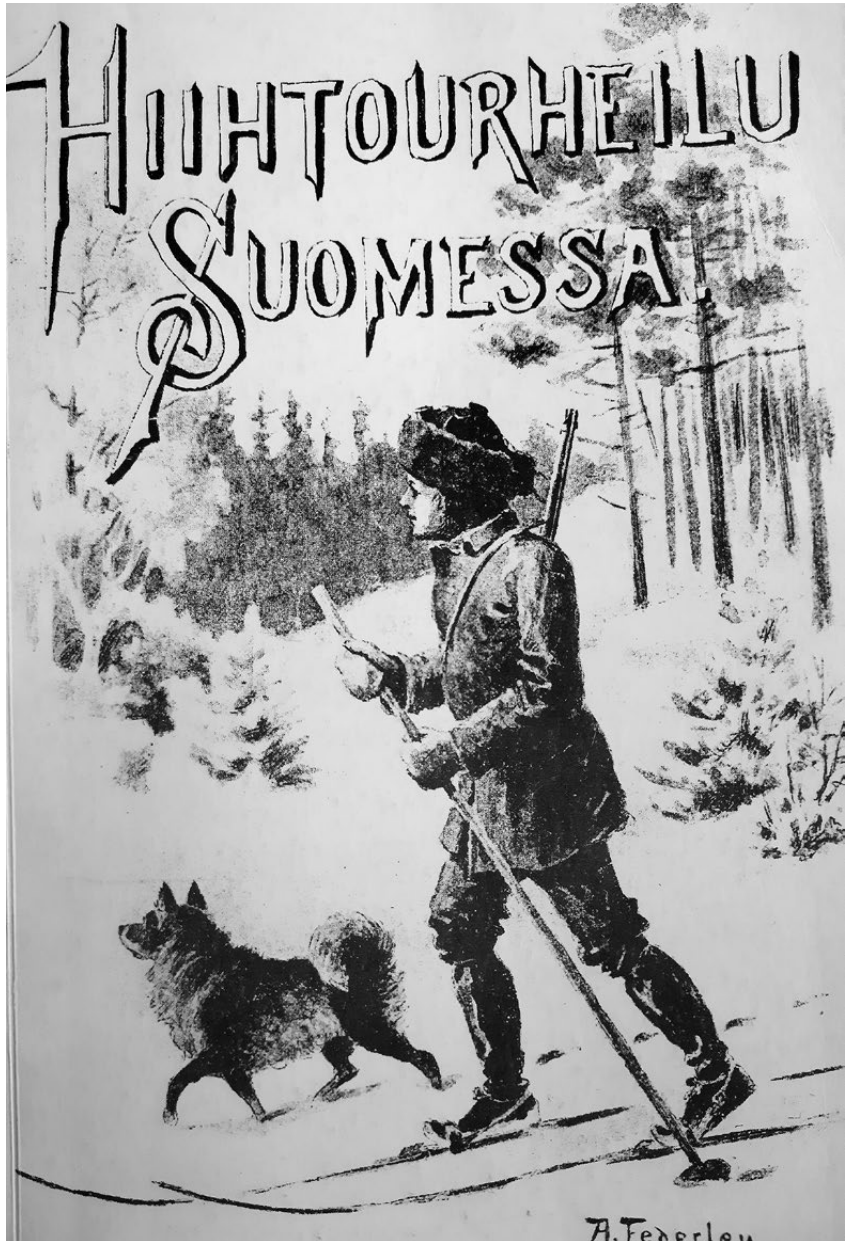
Nansenin uroteot kantautuivat myös itävaltalaisen taiteilijan Mathias Zdarskyn (1856–1940) kuuluviin.¹⁴ Hän innostui asiasta ja päätti tutustua hiihtämiseen ja matkusti helmikuussa 1896 Semmeringiin katsomaan hiihtokilpailuja. Hän oli yllättynyt näkemästään, sillä kilpailijat eivät osanneet tehdä alamäessä käännöksiä

vaan jarruttivat ratsastamalla sauvalla. Oivallettuaan opaskirjaisen tarpeellisuuden, hän julkaisi marraskuussa 1896 hiihto-oppaan, jossa valokuvien avulla neuvottiin yksityiskohtaisesti alppihiihdon käännöstekniikan alkeet. Kirjan nimeksi tuli *Lilienfelder Skilauf-Technik*. Vuonna 1908 neljännen uudistetun laitoksen nimi muokattiin muotoon *Alpine (Lilienfelder) Skifabr-Technik*. Viimeinen painos, kaikkiaan 17 laitoksesta, julkaistiin vuonna 1925. Tällöin kirjan ensimmäisen painoksen julkaisemisesta oli kulunut jo 29 vuotta.¹⁵ Kirjan saaman julkisuuden myötä Zdarskyn maine kasvoi hiihdonopettajana. Hän opetti ilmaiseksi sunnuntaisin etenkin Wienin hiihtopiirejä. Vuosina 1901–1915 hänellä oli tuhansia hiihto-oppilaita.¹⁶ Zdarskyn hiihto-opas näytti suuntaa myöhemmille keskieu-rooppalaisille hiihto-oppaille.

Hiihtourheilu Suomessa

Metsänhoitaja Hugo Richard Sandberg (1849–1930) toimi vuosina 1894–1914 Trävaruaktiebolaget Kemin metsänhoitajana sekä metsä- ja lauttaustöiden ylijohantajana. Merkittävän lisäpiirteen metsänhoitaja Sandbergin harrastustoiminnasta kertoo, että häntä pidetään suomalaisen koirarodun, pystykorvan ensimmäisenä rotuominaisuuksien määrittäjänä. Vähemmän tunnettua on se, että vuonna 1891 Sandberg julkaisi omalla kustannuksellaan ensimmäisen Suomessa ilmestyneen hiihtoa käsittelevän kirjan *Hiihtourheilu Suomessa*¹⁷.

Ennen Sandbergia ei suomalaisesta hiihtourheilusta ollut juuri kirjoitettu. Hän käytti kirjassaan lähteinä norjalaisen Falck Ytterin kirjoituksia *Norsk Idratsbladissa* ja Fritjot Nansenin kirjaa *På ski over Grønland - en skildring av den norske Grønlands-ekspedisjon 1888–89*. Aikalaiskirjoituksista hän mainitsee esimerkiksi E. Collanderin Ruotsissa vuonna 1887 julkaiseman kirjan *Skidlöpning*, jossa kerrotaan pääsääntöisesti ruotsalaisista suksista ja hiihtotavoista, mutta siinä kuvaillaan lyhyesti myös suomalaisia välineitä ja hiihtokulttuuria. Aikakauskirjassa *Svenska Jägarförbundets nya Tidskrift*

Metsähoitaja Hugo Sandbergin *Hiihtourheilu Suomessa* vuodelta 1891 oli ensimmäinen suomalainen hiihto-opas. Kuvassa vuonna 1979 julkaistun näköispainoksen kansi.

julkaistiin vuonna 1868 C. Méllartin kirjoitus suksien käyttämisestä metsästyksessä Suomessa. Suomessa ilmestynyt ruotsinkielinen urheilulehti *Sporten* kirjoitti hiihdosta 1800-luvun lopussa, samoin suomenkielinen urheilulehti *Uljas*.¹⁸ Kumpikin lehti julkaisi Sandbergin toiveesta kiertokirjeen, jossa lukijoilta pyydettiin tietoja paikalliseen hiihtämiseen ja suksenvalmistuksen perinteisiin liittyen. Lisäksi kyseltiin suksien raaka-aineista (puulajeista), teknisistä ominaisuuksista, lumeen, hiihtämiseen ja suksiin liittyvästä sanastosta sekä hiihtämiseen liittyvistä yksityiskohdista. Tuloksena oli merkittävä tietoinen, jota Sandberg käytti hyödykseen kirjassaan.¹⁹

Hiihtourheilu Suomessa -kirjassa kuvattiin hiihdon yleistä tilaa Suomessa ennen kaikkea elinkeinoliikunnan näkökulmasta, jolloin hiihdolla ei ollut vielä urheilullista ulottuvuutta. Sandbergin mukaan yleinen hiihtotaito oli vähentymässä Suomessa jo 1800-luvun lopulla:

Sitä myöten, kun kansa maassamme lisääntyi, joutui metsästyks viljelyksen edistyessä syrjäelinkeinoksi, ja kun ajoteitä yhä enemmän alettiin talvella pitää auki, väheni yleinen hiihtotaito Suomessa. Mutta metsäisissä seuduissa se kuitenkin paikoitellen pysyi käytännössä. Nykyaikaan voi sanoa hiihtotaidon maassamme olevan yleisen ainoastaan Lapissa, Pohjanmaalla, vaikk’ei kuitenkaan koko Pohjanmaalla, sekä Savon ja Karjalan pohjois- ja itäosissa.²⁰

Hiihtourheilu Suomessa-kirja näytti sisällöllään suunnan tuleville hiihto-oppaille. Välinekysymys on teoksessa suuressa roolissa. Sandberg käsittelee sekä kotimaisia että ulkomaisia suksityyppejä alkaen Lylystä ja Kalhusta ja päättyen norjalaisiin mäkisuksiin. Tärkeässä roolissa on suksen valmistus ja etenkin tarvepuun valinta. Tämä kuvastaa hyvin aikaa, jolloin suksia tehtiin joko kotona tai yksittäisten suksiseppien toimesta. Muita välineisiin liittyviä asioita olivat suksenhoito, sauvat (yksi vai kaksi sauvaa) ja suksisiteet. Hiihtotekniikka jää melko pienelle huomiolle, sen sijaan Sandberg pohtii suksia kulkuneuvoina sodassa, metsästyksessä ja urheilussa. Hiihtokilpailusta mainitaan Oulun ennätyshiihtokilpailut ja Helsingissä pidetyt mäkihypykilpailut.

Suomalaisesta hiihtohistoriasta kadonnut opas

K.B.E.E. Eimeleuksen kirjoittama venäjänkielinen hiihto-opas *Hiihto sotilastarkoituksia varten* -oppaan (*Лыжи в военном деле*) julkaistiin vuonna 1912 Pietarissa. Se oli tarkoitettu kehittämään Venäjän armeijan kykyä taistella talvisissa olosuhteissa. Oppaan tekijä tunnettiin Suomessa nimellä Carl Bror Emil Aejmelaeus, myöhemmin Aejmelaeus-Äimä (1882–1935). Hän oli syntynyt Porvoosta ja siirtyi sisällissodan jälkeen Venäjän armeijan palveluksesta Suomen armeijaan ja palveli muun muassa presidentti K. J. Ståhlbergin adjutanttina sekä Suomen sotilasasiamiehenä Moskovassa ja Lontoossa. Suomalaisissa urheilupiireissä hänet tunnettiin miekkailijana.²¹

Hiihto sotilastarkoituksia varten -opas toi ensimmäistä kertaa esille hiihdon terveydellisiä vaikutuksia. Muita ennen julkaisemattomia asiakokonaisuuksia Suomessa olivat hiihtopurjehdus, ajohiihto, vuoristohiihto ja mäenlaskutekniikat. Jo aikaisemmissa oppaissa esiin tulleet elementit, kuten hiihdon historia, suksimallit, hiihtotavat ja hiihtoennätystilastot ovat myös Aejmelaeuksen oppaassa. Viimeisissä luvussa Aejmelaus-Äimä käy läpi hiihdon soveltuvuuden sotilastarkoituksiin. Aejmelaeuksen hiihto-opas seurasi uusia kansainvälisiä hiihdonopetuksen virtauksia. Se oli jatkumoa Hugo Sandbergin kirjalle *Hiihtourheilu Suomessa* ja rinnakkainen esimerkiksi itävaltalaisen Mathias Zdarskyn oppaaseen.²²

Suomessa Aejmelaeuksen oppaan julkisuus jäi muutamaan uutiseen. *Aamulehti* ja *Hufvudstadsbladet*²³ julkaisivat pienet uutiset oppaan ilmestyessä vuonna 1912, mutta tämän jälkeen siihen ei viitata missään suomalaisessa hiihtolähteessä. Seuraavan kerran *Hiihto sotilastarkoituksia varten* -opas tuli esille, kun Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuoden 2020 vuosikirjan artikkelissa E. John B. Allenin ja William D. Frankin kertoivat löydöstään *The Russo-Japanese War: 1905 Crisis Year for Military Skiing*-artikkelissaan²⁴. Vuonna 2019 he julkaisivat oppaasta englanninkielisen laitoksen, jossa oli myös Aejmelaeuksen elämäkerta ja laaja kommentaariosio.²⁵

Jussi Syvälumen pikahiihdon koulu

Kanta-Hämeen puusuksenvalmistuksen ja hiihtoaatteen edelläkävijänä voidaan pitää monitoimimiestä Joel Heikinahoa (1881–1957, aikaisempi nimi Heikkilä) Ypäjältä. Hän kirjoitti vuonna 1912 kirjan *Hiihtäjän opas: neuvoja miten ja millaisilla suksilla paraat tulokset saavutetaan*²⁶ ja vuonna 1915 ilmestyi *Pikahiihdon koulu: kokemuksia ja salaisuuksia miten suurhiihtäjät Suomessa taikovat lylynsä luistaviksi*.²⁷ Edellisen kanteen tuli nimimerkki Heikki Heikinaho ja jälkimmäiseen Joonas Suvilumi. Hän myös teki suksivoiteita tuotemerkeillä Noidanvoide sekä Velhovoide. Potkukelkkoja myytiin Salama-nimen alla ja kilpasukset tunnettiin Salama-Noidannuoli -merkkisinä.

Heikinahon oppaat käsittelivät pääsääntöisesti suksia ja niiden eri ominaisuuksia. Huomiota kiinnitettiin myös suksien paahtamiseen ja niiden voiteluun eri keleillä. Viimeisenä lukuna *Pikahiihdon koulu* -oppaassa käsiteltiin hiihtämistä vaikealla murtomaalla. Suomalaisilla kilpahiihtäjillä oli tuolloin kokemusta Pohjoismaisista talvikisoista, joissa latu oli viety mäkiseen metsämaastoon. Kisa-matkoilla oli tullut ilmi, että kotimaiset välineet eivät soveltuneet lainkaan murtomaalle – edessä oli suksien pituuden lyhentäminen.²⁸

Tasamaalta murtomaalle

Kun hiihtotoiminta käynnistyi jälleen sisällissodan jälkeen vuonna 1919, ei kysymys hiihtoradoista näyttänyt olevan suuri kiistan aihe. Pohjoismaisten kisojen tuoman kansainvälisen kiihokkeen vaikutuksesta Suomessa oli jo vuosisadan alussa luovuttu pelkäästään jäällä tai pelloilla hiihtämisestä ja vedetty ladut helpohkoon maastoon. Tasamaahiihdon kannattajat olivat omaksuneet muutoksen välttämättömänä. Huomattavasti vaikeampi sulatettava oli norjalainen tunturihiihto, joka ilmenee selvästi kansakoulunopet-

taja Seth Vesan 1917 kirjoittamasta opaskirjasesta *Hiihto urheiluna ja liikuntajarjoituksena*.²⁹

Suomalainen Suomessa, norjalainen Norjassa, kumpikin isäntä, ainakin toistaiseksi, kotonaan. Sillä Norjassa joutuu suomalainen tekemisiin sellaisien tunturien kanssa, jotka ovat hänelle miltei ylipääsemättömiä ja hänen siroille suksilleen varmoja surman tuottajia, mutta norjalaiselle ja hänen suksilleen kuin ainoita oikeita. Samoin on norjalainen tottumaton hiihtämään meidän tasaisia ja loivamäkisiä ratojamme sekä hänen suksensa täysin kelpaamattomat niillä käytettäviksi.³⁰

Seth Vesa (1890–1957) oli kansakoulunopettaja ja hiihtäjä. Teiskossa syntynyt Seth Vesa voitti hiihdon 20 ja 30 kilometrin Suomen mestaruudet 19-vuotiaana vuonna 1909 sekä samana vuonna Tukholmassa Pohjoismaisten kisojen 30 kilometrin hiihdon. Vesa lopetti hiihtouransa jo seuraavana vuonna.³¹ Hänen oppaansa perustui ajatukselle tasamaahiihdosta, mutta hän tunnusti sekä norjalaisen että suomalaisen hiihtotyylin ansiot.

Tasamaa-mieltymyksestään huolimatta Vesa tunnusti taistelun olemassaolon. Kirjoittajan taustalla vaikuttivat Tahko Pihkala ja Toivo Aro. Lähteinä kirjasessaan hänellä olivat *Suomen Urheilulehden* vuosikerrat. Kirjan sisältö koostuu hiihdon alkuperän pohtimisesta, suksen sopivuudesta eri lumityypeille ja eri käyttötarkoituksiin sekä niiden hoidosta. Varsinainen opasosuus on 20 sivun mittainen, jossa opetetaan hiihtotyylit ja niiden käyttö (vuorotahti, tasatahti sekä kaksi- ja kolmitahti). Uutena elementtinä Vesan hiihto-oppaassa oli hiihdon eri harjoittelumetodien esittelyt. Näissä Vesa toi esiin matkahiihdon tärkeyden peruskestävyyden parantamiseksi. Hän ohjeisti, että hiihtäjän ei tulisi ajaa hevosella sellaisia matkoja, jotka voidaan hiihtää.³² Muita harjoituksellisia elementtejä olivat voimanhankinta metsätöissä ja nopeuden kehittäminen noin kilometrin pituisilla vedoilla, lisäksi annetaan ohjeita suksien voiteluun kilpailussa sekä neuvoja kilpailutaktiikoihin. Oppaan viimeiset kappaleet sisältävät ohjeita kilpailujen järjestämiseksi ja vuoden 1918 hiihtoennätykset.

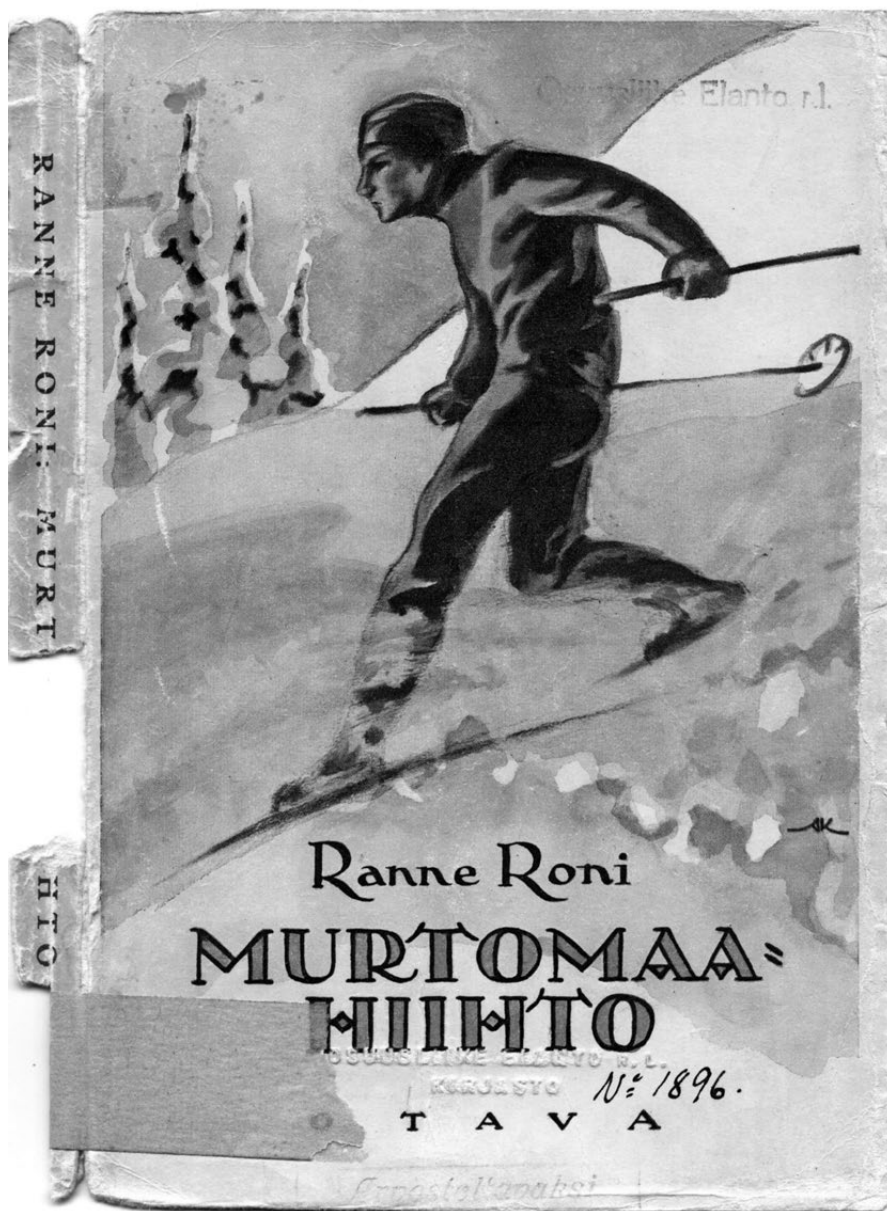
Hiihtäjän oppaasta otettiin toinen painos vuonna 1925. Täydennyksinä toiseen painokseen tulivat katsaus Suomen hiihdon historiaan, tarkat ohjeet suksien ja muiden hiihtovälineiden valmistamiseen sekä Toivo Aron kirjoitus suksien muodon varhaisemmasta kehityksestä ja Arvo Vesan kirjoitus hiihtäjän terveydenhoidosta.³³

Murtomaalle!

Suomalainen hiihtokulttuuri siirtyi lopullisesti murtomaalle 1920-luvulla. Ensimmäisenä perusteluna olivat sotilaalliset näkökohdat, joita etenkin Tahko Pihkala piti sinnikkäästi esillä. Suomen puolustuskunto painoi myös Suomen Valtakunnan urheiluliiton hiihtojaoston pohdinnoissa, sillä se oli läheisessä yhteistyössä Suojeluskunta-järjestön kanssa. Murtomaainnostus virisi myös vuoden 1922 kansainvälisten hiihtovoittojen myötä, kun suomalaiset menestyivät Pohjoismaisissä kisoissa Ruotsissa sekä Norjan Holmenkollenilla, jossa Anton Collin ja Tapani Niku saavuttivat 50 km hiihdossa kaksoisvoiton. Muutoksen varmisti pysyväksi Lahden Salpausselälle vuonna 1923 perustettu hiihtokeskus.³⁴

Voimistelunopettaja, Suomen Hiihtoliiton kouluttaja ja Mikkelin suojeluskuntapiirin urheiluohjaaja Ranne Roni³⁵, joka oli entinen kilpahiihtäjä, julkaisi helmikuussa 1925 opaskirjan: *Murtomaahiihto – Opas hiihdon harrastajille*³⁶. Ronin opaskirjan nimikin antaa jo viitteen siitä, että hän oli varaukseton murtomaahiihdon kannattaja sekä Tahko Pihkalan hengenheimolainen. Ronin mukaan kansainvälinen hiihtomenestys oli vakiinnutettava. Murtomaahiihto oli monipuolisempaa liikuntaa kuin lykkiminen tasamaalla, lisäksi vaihteleva maasto teki myös kilpailut mielenkiintoisemmiksi. Kirjansa lähteinä hän käytti norjalaisen K. Vilhelm Amundsenin teosta *Skidlopning* ja Carl J. Lutherin opasta *Schule des Schneelaufs*³⁷.

Murtomaahiihto-kirjan sisällys noudattaa aikaisempien oppaiden rakennetta. Ensimmäisenä luodaan katsaus Suomen hiihtohistoriaan ja esitellään suurhiihtäjämiehet. Naisten hiihtoharrastuksesta mainitaan SNLL:n hiihtokurssit. Toisena kokonaisuutena ovat

Ranne Ronin kirjoittama *Murtomaahiihto* – *Opas hiihdon harrastajille* (1925) auttoi hiihtäjiä siirryttäessä tasamaan hiihtokulttuurista mäkiisiin maastoihin ja metsiin. Kirjasta otettiin kaikkiaan kolme painosta.

hiihtovarusteet (sukset, varpaalliset sidontalaitteet (suksisiteet), jalkineet, sauvat ja vaatetus) sekä suksien hoito. Kolmas kokonaisuus käsitteli hiihtotapoja ja suksien hallintaa eri tilanteissa. Roni oli ensimmäinen, joka neuvoi oppaassaan, miten mäkiä voidaan laskea kontrolloidusti. *Murtomaahiihto-oppaan* viimeisissä kappaleissa annettiin ohjeita harjoitteluun ja valmentautumiseen kilpailuja varten sekä kilpailujen järjestämiseen. Kirjan lopussa palataan vielä varustekysymykseen suksien valmistamisen osalta. Ranne Ronin *Murtomaahiihto-oppaasta* otettiin toinen painos vuonna 1928 ja kolmas painos vielä vuonna 1929.

Tauno Lappalainen (1898–1973) oli hiihdon MM-mitalisti ja hän toimi Puolassa hiihtovalmentajana vuonna 1934. Lisäksi hänellä oli Martti-veljensä kanssa tunnettu suksi- ja voidetehdas.³⁸ Lappalainen kirjoitti vuonna 1931 *Hiihdon opas* -teoksen³⁹, jossa ensimmäisen kerran huomioitiin esipuheessa Keski-Euroopan hiihtopotentiaali suomalaisesta näkökulmasta. Toisena ulottuvuutena oli urheilijan terveydenhuoltoon ja ravintoon liittyvien asioiden nostaminen esille. Muutoin Lappalaisen opas noudatti perinteistä kaavaa, jossa huomiota kiinnitettiin suksien valmistamiseen, huoltamiseen ja voiteluun sekä neuvottiin siteiden, sauvojen ja vaatetuksen valinnassa. Lisäksi kirjassa annetaan ohjeita valmentautumiseen ja hiihtoratojen laadintaan. Oppaan kustansi Suojeluskuntain kustannus ja siitä otettiin toinen painos WSOY:n kustantamana vuonna 1933. Ruotsinkielinen laitos ilmestyi Tukholmassa nimellä *Handbok i tävlingsåkning på skidor*⁴⁰. Vuonna 1939 ilmestyi päivitetty laitos Lappalaisen oppaasta ja se sai nimekseen *Uusi hiihdon opas*⁴¹, josta otettiin toinen painos vielä vuonna 1948.

Oppaita nuorille ja kansakouluille

Vuonna 1935 Tauno Lappalainen julkaisi ensimmäisen nuorille suunnatun hiihdon harjoitteluun tarkoitetun valmennusoppaan: *Poikien hiihdon opas*.⁴² Siinä painotettiin hiihtoharrastuksen aloittamista jo nuorena. Oppaan johtoajatukseksi on hiihtovälineiden oikea valinta, terveelliset elämän tavat ja kasvuiän harjoittelun rytmittäminen oikein. Tuloksena terveestä elämäntavoista ja oikeanlaisesta harjoittelusta oli, että ”he aikuisiksi tultuaan voisivat lähteä kilpaladulle paikkakuntansa ja isänmaansa värejä puolustamaan”⁴³.

Vuonna 1930 opettaja Väinö Kota kirjoitti *Hiihtotaidon opetus kansakouluissa* -oppaan.⁴⁴ Siinä annettiin ohjeita kansakoulunopettajille ja opettajakokelaille. Tekijän mukaan opas kirjoitettiin ”velvollisuudesta oppilaita ja isänmaata kohtaan”. Innoittajana olivat kapteeni Kalle Vierto ja tarkastaja Aimo Vartia. Kirja lähtee liikkeelle hiihdon historiasta, sitten esitellään suomalaiset suurhiihtäjät ja heidän menestyksensä. Seuraava kokonaisuus on varusteiden hankinta ja huoltaminen: sukset, siteet, hiihtojalkineet, sauvat ja vaatetus. Oppaassa esiteltiin erilaiset hiihtotavat ja loppuun on koottu kymmenen tunnin opetuspaketti hiihdonopetuksen toteuttamiseksi kansakoulussa.

Opettaja V. J. Höytämön kirjoittama *Suksenteko opas* oli laadittu erityisesti kansakouluja ja niiden jatkoluokkia varten. Kirjoittaja arvioi, että jokainen kansakoulun kuudennen luokan poika, jolla on päästötodistuksessa yhdeksän, selviytyy suksen tekemisestä. Kirjassa selostetaan suksienteko suomalaisesta koivusta alkaen ainespuun valinnasta ja alkukäsittelystä aina koristeluun, tervaukseen ja loppukäsittelyyn saakka. Kirja jatkoi kotikäsiyöperinteen vaalimista hiihdon osalta, vaikka suksien teollinen valmistus oli käynnistynyt Suomessa.⁴⁵

1930-luvun monipuolistuva hiihtokulttuuri näkyy oppaissa

Vuoden 1928 *Kisakenttä*-lehdessä propagoitiin naisten hiihtoharrastuksen puolesta voimakkaasti. Suomen naisten Liikuntaliiton (SNLL) puheenjohtaja Kaarina Kari arvosteli voimakkaasti kirjoituksissaan suomalaisten hiihtotaitoa. Hänen mukaansa muualla Euroopassa oltiin merkittävästi pidemmällä kuin meillä Suomessa, sillä hiihtotaidoksi ei vielä voinut kutsua sitä, että suomalaisilla oli voimaa ja sisua voittaa kestävyyttä kysyvät ottelut tasamaalla. Kari korosti, että oikea hiihtotaito punnittiin vasta murtomaalla, jossa piti kyetä hallitsemaan suksia. Kyse oli etenkin hiihtourheilun harjoittamisesta, sillä suksi oli vähitellen Suomessa muuttumassa yksinomaan urheiluvälineeksi, kun liikenneyhteydet olivat kaikkialla maassamme parantuneet. Karin mukaan Keski-Euroopan alppi-seuduilla, missä suksi oli alusta pitäen ollut vain urheiluväline, oli hiihto kehittynyt teknillisesti nopeammin kuin meillä.⁴⁶

Naisten hiihtokulttuurin suosio aiheutti vastakkainasettelua miehisten urheilupiirien ja naisvoimistelijoiden välillä. Kun SVUL:n hiihtojaoston lähtökohtana oli hakea ratkaisuja perinteestä ja tukeutua kotimaiseen tietämykseen, niin voimistelijanaiset hakivat ennakkoluulottomasti vaikutteita muualta. Kilpailemiseen keskittynyt SVUL:n hiihtojaosto ei hyväksynyt Keski-Euroopasta levinnyttä ”hotelliurheilua” todelliseksi urheiluksi. Martti Jukolan mukaan keskieuropalainen hiihtoharrastus, jonka motiivina oli huiji, ei sopinut suomalaisille, sillä suomalaisen luonteen perusominaisuuksia oli kilpailuvietti.⁴⁷ Tahko Pihkala muotoili asian seuraavasti:

Hiihto on meille kurin ja järjestyksen koulua. [...] Tiedämme myös, miten hiihto sekä vaatii että kehittää sisua laajassa asteikossa aina salamannopeasta päättäväisyydestä ja kylmäverisestä rohkeudesta sinnikkäimpään sitkeyteen asti.⁴⁸

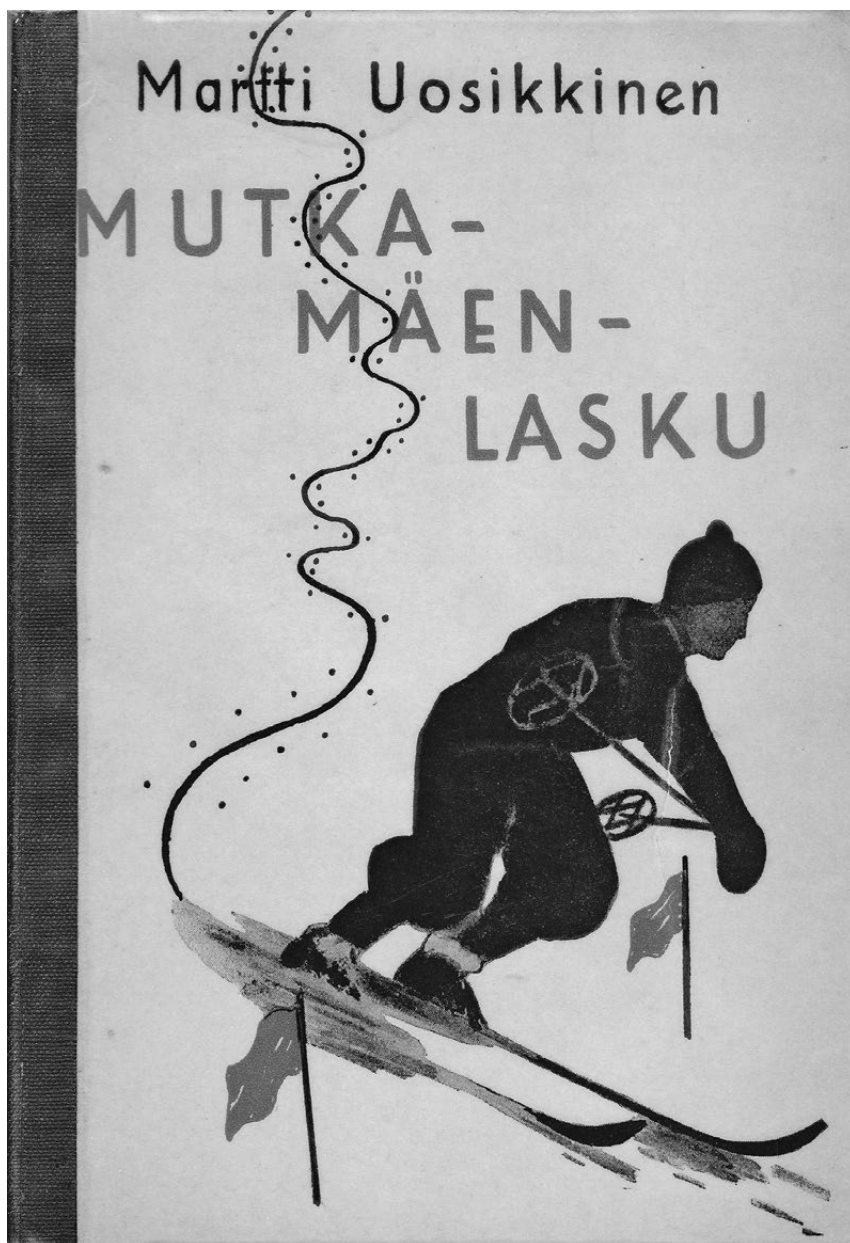
Miehiset hiihtopiirit suhtautuivat välinpitämättömästi voimistelunaisten hiihtotoimintaan 1930-luvulle asti, koska Suomen Val-

takunnan Urheiluliiton ja Työväen Urheiluliiton alaisten seurojen sekä Suojeluskunnan suojissa järjestettiin naisille hiihtokilpailuja. Naisvoimistelijoitten sanouduttua irti kilpaurheilusta, oli heidän harjoittelunsa tavoitteena monipuolinen hiihtotaito, jota kehitettiin ja mitattiin kurssien ja merkkisuoritusten avulla. SNLL:n merkkijärjestelmä oli perustettu jo 1910-luvulla, ja hiihtomerkki otettiin käyttöön 1930-luvulla. Sen saavuttamiseksi oli tehtävä yli kymmenen kilometrin hiihtoretkiä, hiihdettävä ilman sauvoja, hallittava mäennousutavat sekä osattava alppihiihtokäännökset. Naisten voimisteluliikkeen hiihtokurssien kulta-aika oli 1920-luvun lopusta aina toiseen maailmansotaan asti.⁴⁹

Vaikka *Kisakenttä* olikin kirjoittanut paljon naisten hiihdosta ja opastanut naisia hiihtotekniikan saloihin, niin ensimmäinen pelkästään naisille suunnattu hiihto-opas – *Naisten hiihto*⁵⁰ – julkaistiin vasta vuonna 1939. Kirjoittajana oli Suomen Urheiluopiston voimistelunopettaja Annikki Karvonen. Oppaassa tuodaan esille naisen näkökulmasta sopivat sukset ja muut hiihtovälineet. Oman kokonaisuutensa sai hiihtotekniikka, mutta erityistä huomiota kiinnitettiin alppihiihdon käännöstekniikoihin. Ymmärrystä täydennettiin liitteenä olevalla vihkosella, jonka sivuja nopeasti juoksuttamalla saa elokuvamaisen liikkeen tunnun käännöksien tekemisestä.

SNLL:n hiihtopropagandan ja hiihtokurssien saaman julkisuuden myötä myös miehissä hiihtopiireissä alettiin kiinnostua monipuolisesta hiihtotekniikasta ja talvimatkailusta. Tunturihiihdosta innostuneet Henrik Höijer ja Rabbe Schauman julkaisivat vuonna 1935 ruotsinkielisen *Skida rätt – Instruktioner i skidteknik*.⁵¹ Tämä oli ensimmäinen opas, jossa käytettiin hyväksi näyttäviä laskukuvia Lapista ja neuvottiin tarkoin ohjein tunturien laskemisessa tarvittavia käännöstekniikoita. Kirjasessa oli myös ohjeita tapaturman sattumisen varalle.

Tunturihiihto innostuksen ollessa nousussa julkaisi Tunturihiihtäjien kerho *Tunturihiihto* -nimisen oppaan.⁵² Puuhamiehinä oppaassa olivat kirjailija Urho Karhumäki ja Suomen Matkailijayhdistyksen kenttäsihteeri T. I. Sorjonen. Oppaassa kerrottiin laajasti tunturihiihdoin mahdollisuuksista Suomessa ja tarvittavista

Martti Uosikkisen kirjoittama *Mutkamäenlasku* (1936) avasi alppihihdon salat suomalaisille hiihtäjille. Oppaassa julkaistiin pujottelun ja syöksylaskun ensimmäiset suomalaiset kilpailusäännöt sekä tehtiin tutuksi uutta lajitermistöä.

välineistä. Ennen kaikkea oppaalla haluttiin tuoda romanttinen kuva Lapin matkailun mahdollisuuksista maassamme. Kirjan lopussa esitelläänkin Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton, Suomen Hiihtoliiton ja Svenskt förbund för fysisk fostran för Finlands kvinnor, (FFF) -järjestämiä hiihtokursseja Pallas-, Ounas- ja Ylästuntureilla.

*Mäenlasku-opas*⁵³ julkaistiin vuonna 1933. Ensimmäisen mäkihypyn saloihin luotsaavan oppaan kirjoittajina olivat lahtelaiset mäkihyppääjät Lauri Valonen ja Paavo Nuotio. Oppaan mukaan mäenlaskijat olivat hyvähermoisia miehiä, joilla oli temperamenttia, irtiottokykyä ja vastoinkäymisiä kestävä tarmoa. Mäkihyppyyn oli kuulunut alkuajoista saakka olennaisena osana tasapaino ja tyyli. Hyppäjä arvosteltiin tyylin perusteella, mutta tärkeää oli myös hyppääjien ulkoinen olemus. Hyppääjille annettiin tarkat pukeutumisohjeet.⁵⁴ Hiihtäjä saattoi saapua maaliin räkä poskella ja mustikkakeittoa rinnuksella, mutta mäkimiehen piti olla aina tyylikäs ja huoliteltu. Mäkihousujen prässi oli moitteeton, eivätkä lahkeet lepattaneet, sillä housut sidottiin kuminauhalla jalan alta kireälle. Mäkikengät olivat putipuhtaat ja tukka laitettu. Jotkut hyppäsivät jopa silkkihuivi kaulassa ja valkoiset hansikkaat kädessä. Paavo Nuotion kerrotaan hypänneen ensimmäiset kilpailunsa rakuunan univormussa. Jalassa olivat saappaat ja saappaissa kannukset. Lauri Valosella oli villapaidan alla aina valkoinen paita ja solmio.⁵⁵

Suomen ensimmäiset pujottelukilpailut pidettiin Puijolla, Kuopiossa vuonna 1934. Kaksi vuotta myöhemmin julkaistiin syöky- ja mutkamäenlaskun lajin ensimmäiset suomenkieliset säännöt Martti Uosikkisen kirjoittamassa *Mutkamäenlasku*⁵⁶ -oppaassa, joka oli ensimmäinen alppihiihto-opas Suomessa. Oppaassa käytiin läpi alppihiihdossa (slalomissa eli mutkamäenlaskussa ja syöksylaskussa) tarvittavat käännöstekniikat, kiinnitettiin huomiota välineisiin sekä pohdittiin mutkamäenlaskun merkitystä suomalaiselle hiihto-ohjelmalle. Kirjaa tehdessään Uosikkinen käänsi lukuisia alppihiihtotermejä norjan ja ruotsin kielestä suomeksi. Uosikkisen käyttämä *mutkamäenlasku*-termi ei kuitenkaan jäänyt elämään. Esi-

merkiksi Martti Jukolan *Urheilun pikku jättiläisessä*⁵⁷ ei mutkamäestä puhuta vaan urheilumuodon nimi on syöksy- ja pujottelulaskut. Kirjan ensimmäinen painos ilmestyi 1945 ja vielä neljännessä painoksessa, joka julkaistiin vuonna 1951, oli termistö säilynyt samana.⁵⁸

Viimeisenä ennen toista maailmansotaa ilmestyneenä hiihto-oppaana voidaan pitää voimisteluopettaja Aaro Elorannan ja päävalmentaja Veli Saarisen kirjoittamaa *Hiihtotaito*-kirjaa⁵⁹. Meneekin vauhdittamiseksi Eloranta otti toiseksi kirjoittajaksi Saarisen, joka oli Suomen ensimmäinen hiihdon olympiavoittaja ja sittemmin myös Suomen Hiihtoliiton päävalmentaja vuosina 1937–1968. Oppaan ensimmäinen painos painettiin jo kesällä 1939, mutta koko painos – yhtä kappaletta lukuun ottamatta – tuhoutui Viipurin lentopommituksissa 18.2.1940. Elorannan kuoleman jälkeen perikunta lahjoitti uniikkikappaleen Jyväskylän yliopiston kirjastolle vuonna 1999⁶⁰. Toinen painos ilmestyi toukokuussa 1940. Teos kokosi yhteen kaikkien aikaisempien oppaiden sisällöt lähien liikkeelle historiasta ja hiihtovälineistä. Oppaassa käsitellään seikkaperäisesti niin murtomaahiihdon tekniikat kuin syöksy- ja pujotteluhiihdon salat. Poikkeuksena muihin oppaisiin Eloranta & Saarinen käsittelevät myös mäkihypyn tekniikkaa ja harjoittelua otosikolla Hyppymäenlasku. Kirjassa on vajaan 50:n sivun osuus hiihto-ohjelmasta huomioiden nyt myös harjoittelun lepokaudet ja kilpailukauteen valmistautuminen. Kirjassa on poikkeuksellisen laaja kuvitus.

Yksityiskohtana voidaan mainita, että sotilaitensa hiihtotaitojen kohentamiseksi puna-armeija hankki käyttöönsä Elorannan *Hiihtotaito*-oppaan ja käänsi kirjan venäjäksi. Näitä käännöksiä saatiin sotasaaliina jatkosodassa. Puna-armeija kävi siis osin suomalaisin hiihto-opein toisen maailmansodan talvitaisteluihin.⁶¹

Kuvassa on Aaro Elorannan ja päävalmentaja Veli Saarisen kirjoittamaa Hiihtotaito-kirjan ensimmäisen painoksen kansi. Se painettiin jo kesällä 1939, mutta koko painos – yhtä kappaletta lukuun ottamatta – tuhoutui Viipurin lentopommituksissa helmikuussa 1940. Ainoaa säilyttää laitosta säilytetään Jyväskylän yliopiston kirjastossa.

Loppuliuku

Suomalaiset hiihto-oppaat kuvastavat hyvin hiihdon modernisaatiota ja kehitystä. Vanhimmissa, ennen 1920-lukua kirjoitetussa oppaissa korostuu suksien valmistus ja hoito. Tämä on sidoksissa siihen, että suksen valmistus oli kylien suksiseppien varassa ja laajaa teollista tuotantoa ei vielä maassamme tuolloin ollut. Toisena yhteisenä nimittäjänä on, että oppaissa ei kiinnitetty juuri huomiota harjoitteluun, koska hiihtäjät tulivat kilpailuihin elinkeinoliikunnan piiristä ja saattoivat ensin hiihtää kilpailupaikalle, kisaila rahapakinnoista ja hiihtää takaisin kotikonnuilleen. Jo vuonna 1907 suomalainen urheilu siirtyi amatööriurheiluun kieltämällä rahapalkinnot, mutta vasta vuonna 1915 SVUL:n hiihtojaosto liittyi kansainvälisen hiihtokongressin jäseneksi ja amatöörisäännöstö saatettiin voimaan kaikissa SVUL:n alaisissa järjestöissä. Hiihdon osalta amatööripäätös kuihdutti esimerkiksi Oulun hiihdot.⁶²

Sisällissodan jälkeen kilpaladut vedettiin tasamaan sijasta murtomaalle eli metsiin ja mäkiseen maastoon. Tämä aiheutti oppaissa uudelleen arvioinnin välineiden suhteen. Huomiota kiinnitettiin erityisesti voiteluun sekä luisto- että pitovoitelun osalta. Murtomaa-hiihto toi tullessaan oppaisiin mäenlaskutekniikat ja myöhemmin syöksy- ja pujotteluhiihdossa käytetyt käännostekniikat. Erityisesti SNLL:n hiihtopropaganda tähdensi monipuolista hiihtotaitoa, jota miehinen hiihtokulttuuri hyljeksi pitkään.

Suomalaisessa hiihtokulttuurissa 1930-lukua voidaan pitää aikakautena, jolloin hiihtolajien eriytyminen käynnistyi ja sukupuolten tasa-arvo lähti liikkeelle etenkin naisten voimistelujärjestöjen kautta. Hiihtoharrastus yleistyi koululiikunnan ja suojeluskuntien urheilutoiminnan ansiosta. SNLL avasi talviset reitin Lapin talvimatkailulle ja yhdessä Suomen Matkailijaliiton kanssa ne saivat aikaan tunturihiihtoinnostuksen, joka johti Lapin matkailun voimakkaaseen kehittymiseen myös talviaikaan.

Lumiliikunnan eri lajeja tarkastellessa huomio kiinnittyy siihen, että hiihto-oppaat kuvastavat hyvin otsikkoaan. Niissä ei juuri kir-

joitettu muusta kuin maastohiihdosta. Esimerkiksi mäkihypyssä kilpailtiin jo 1800-luvun lopulla ja kilpailusäännöt julkaistiin vuonna 1915, mutta tekniikkaohjeita annettiin oppaassa vasta vuonna 1933. Alppihiihdon osalta tarvittavaa käännostekniikkaa opetettiin jo 1920-luvulla Ranne Ronin oppaan ja *Kisakentän* sivuilla, mutta omaksi kokonaisuudeksi ne saatiin vuonna 1936.

Suomessa julkaistuissa hiihto-oppaissa sisällöt toistuvat kirjasta toiseen. Niissä haluttiin kertoa suomalaisen hiihdon alkuhistoria, sankaritarinat ja nostaa mestarihiihtäjät jalustalle. Itsenäistymisen jälkeen huomio kiinnittyi hiihdon terveystieteisiin, kasvatuksellisiin päämääriin ja ennen kaikkea maamme puolustuskyvyn parantamiseen fyysisen kunnan ja hiihtotaidon avulla.

Toinen maailmansota katkaisi normaalin urheiluelämän, myös hiihto-oppaiden osalta. Sodasta toipuminen kesti muutamia vuosia, sillä vasta 1940-luvun lopussa alkoi hiihto-oppaita ilmestyä jälleen. Ensin uusintapainoksina ennen sotia julkaistuista laitoksista ja tämän jälkeen täysin uusia hiihto-oppaita.

Lähdeviitteet / Endnotes

- 1 Kokkonen, Jouko 2015: Suomalainen liikuntakulttuuri – juuret, nykisyys ja muutossuunnat. Suomen urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 3. Keuruu, 19.
- 2 Heikkinen, Antero 1979: Liikunnan historiallinen perspektiivi Suomessa. –Liikunta suomalaisessa kulttuurissa – seminaari 23.–24.11.1978 Suomen urheiluopistolla Vierumäellä. Toimittanut Timo Suurnäkki. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja n.o 68. Somero, 24–25.
- 3 Roni, Ranne 1926: Silmäys hiihtotyylien, suksien voitelun ja harjoitustapojen kehitykseen maassamme. -Suomen Hiihto I. Toim. Lauri Santala. Porvoo, 113–114.
- 4 Wilskman, Ivar 1907: Suomen Urheilut XX:n vuosisadan alkuvuosina. Useitten suomalaisten voimailijain ja urheilijain suosiollisesti avustamana. Toimittanut Ivar Wilskman. Osakeyhtiö Weilin & Göös Aktiebolag, Helsinki, 401–448.

- 5 Urheilijan talvi ja kesä 1921. Toimittanut Arvo Vartia. K. J. Gummerus osakeyhtiö. Jyväskylä.
- 6 Suomen hiihto I 1926. SVUL:n Hiihtojaoston suunnitelman mukaan toimittanut Lauri Santala. WSOY. Porvoo; Salpausselkä–Holmenkollen (Suomen hiihto II) 1926. SVUL:n hiihtojaoston julkaisu. Toimittanut Lauri Santala. WSOY. Porvoo; Suomen hiihto 1926–1936. Suomen Hiihtoliitto. WSOY. Porvoo.
- 7 Hiihtäjän vuosikirja 1937. Toimittanut Toivo Tarvainen. Suomen Hiihtoliitto. Helsinki 1937. Hiihtäjän vuosikirjaa julkaistiin aina vuoteen 1974 saakka.
- 8 Naisen urheilukirja 1933. Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton julkaisuja XXI. WSOY. Porvoo
- 9 Lehtonen, Anna 1933: Hiihto. Naisen urheilukirja. Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton julkaisuja XXI. WSOY. Porvoo, 80–96. SNLL:n pedagogiseen hiihdonopetusohjelmaan kuuluivat: hiihtovoimistelu, mäkiharjoitukset, käännökset, kulku esteiden yli, taitavuusharjoitukset ja hiihtoleikit.
- 10 Nansen, Fritjof 1891: Suksilla poikki Grönlannin. Kertomus norjalaisen Grönlannin-retkikunnan matkasta 1888–89. Suomentanut Teuvo Pakkala. Kuopio, 61.
- 11 Stiebler, Christof & Kerler, Richard 1968: Ski. Geschichte, Disziplinen, Rekorde. München, 32–33; Flower, Raymond 1976: The Story of Ski-ing and Other Winter Sports. Madrid, 28.
- 12 Teuvo Pakkala oli oikealta nimeltään Teuvo Frosterius. Hän toimi Oulussa sanomalehti Kaiun toimittajana ja oli yksi ensimmäisten Oulun hiihtojen puuhamiehistä. Ks. Heikkinen, Antero 1977: Ammattilaisesta amatööriksi. Suomen hiihtourheilun ensivaihe. Oulu, 12.
- 13 Nansen 1891, 61.
- 14 Lunn, Peter 1983: The Guinness Book of Skiing. Enfield, 18.
- 15 Lunn 1983, 20.
- 16 Wolfgang, Friedel 2003: Mathias Zdarsky. Der Mann und sein Werk. Beitrag zur Geschichte des alpinen Skifahrens von den Anfängen bis zur Jetztzeit. Heimatkunde des Bezirkes Lilienfeld Band V. 2. erweiterte Auflage. Horn, 24.
- 17 Sandberg, Hugo Rich. 1891: Hiihtourheilu Suomessa. S.I. Ks. myös näköispainos: Sandberg, Hugo Rich 1979 (1891): Hiihtourheilu Suomessa. Tornedalica N.o 29–1979. Tornio.
- 18 Sandberg 1891, 2. Uljas ilmestyi vuosina 1886 ja 1887.

- 19 Siukonen, Timo 2016: Puusuksia Suomesta. Unohdettujen suksiseppien ja suksitehtaiden elämää 1880–1960. Docendo, 33.
- 20 Sandberg 1891, 6.
- 21 [Carl Bror Emil Aejmelaeus-Äimä – Wikipedia](#) (luettu 31.3.2021)
- 22 Kanerva, Jari 2021: Kadonnut hiihto-opas. -Liikunta & Tiede 1/2021, 56–58.
- 23 Aamulehti ja Hufvudstadsbladet 28.12.1912.
- 24 Allen, E. John. B. & Frank, William D. 2020. The Russo-Japanese War. 1905 Crisis Year for Military Skiing. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Holmila, Antero (toim.), Urheilun kriisejä. Suomen urheiluhistoriallisen seuran Vuosikirja 2019–2020. Helsinki, 39–56.
- 25 Eimeleius K. B. E. E 2019: Skis in the Art of War. Translation and commentary by William D. Frank with E. John. B. Allen. Northern Illinois University Press.
- 26 Heikki Heikinaho (Joel Heikinaho) 1912: Hiihtäjän opas. Neuvoja miten ja millaisilla suksilla paraat tulokset saavutetaan. Arvi A. Karisto, Hämeenlinna.
- 27 Syvälumi, Jussi (Joel Heikinaho) 1915: Pikahiihdon koulu. Kokemuksia ja salaisuuksia miten suurhiihtäjät Suomessa taikovat lylynsä luistaviksi. J. Veli Heikinahon kustannuksella. Ypääjä.
- 28 Syvälumi 1915, 37–40.
- 29 Heikkinen 1981, 101–102. Seth Vesan kirjan kahdesta luvusta otettiin myös erillispainos ruotsiksi nimellä *Om en god skidas egenskaper och skidornas sköttsel*. Kirjaseuran julkaisi Oy Suomen urheiluaitta AB vuonna 1917.
- 30 Vesa, Seth 1918: Hiihto urheiluna ja liikuntoharjoituksena. Urheilijain kustannus, Helsinki. Painettu Hämeenlinnassa. Sivu 17.
- 31 Kirjavainen 1938, 284–289.
- 32 Vesa 1918, 61.
- 33 Vesa, Seth 1925: Hiihto urheiluna ja liikuntoharjoituksena. 2. laajennettu painos Otava.
- 34 Heikkinen, Antero 1981. Kansallisurheilun suuri nousu. Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu no 82. Lappeenranta. Sivu 108.

- 35 Kaloniemi, Yrjö 1937: Suomen Hiihtoliiton koulutustoiminta. Teoksessa Suomen hiihto 1926–1936. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo. s. 291–299.
- 36 Roni, Ranne 1925: Murtomaahiihto. Opas hiihdon harrastajalle. Helsinki.
- 37 Luther, Carl J. 1912: Schule des Schneelaufs. Ravensburg, Otto Maier.
- 38 Raevuori, Antero 1986: Suomalaiset hiihtäjät –Talviurheilun tähdet. Porvoo. 63–64.
- 39 Lappalainen, Tauno 1931: Hiihdon opas. Suojeluskuntain kustannusosakeyhtiö, Helsinki.
- 40 Lappalainen, Tauno 1933: Handbok i tävlingsåkning på skidor. Illustrerad. Bonnier.
- 41 Lappalainen, Tauno 1939: Uusi hiihdon opas. WSOY.
- 42 Lappalainen, Tauno 1935: Poikien hiihdon opas. WSOY. Toinen painos julkaistiin vuonna 1948.
- 43 Lappalainen 1935, alkulause.
- 44 Kota, Väinö 1930: Hiihtotaidon opetus kansakouluissa. Ohjeita kansakoulunopettajille ja opettajakokelaille. K. J. Gummerus Oy, Jyväskylä.
- 45 Höytämö V. J. 1938: Jokamiehen suksenteko-opas. W.S.O.Y. Porvoo.
- 46 Kari, Kaarina 1928c: Pikapiirtoja hiihdon vaikutuksista sekä hiihtotaidosta. –Kisakenttä 2/1928, 65.
- 47 Heikkinen 1981, 19.
- 48 Massaurheilu 1/1945, Laskiaissaarna.
- 49 Kanerva Jari 2011: Alppihiihdon alkutaival. Pujottelu- ja tunturihiihto Suomessa 1020-luvulta 1960-luvulle. Kuopio, 246.
- 50 Karvonen, Annikki 1939: Naisten hiihto. Ohjeita naisille ja tytöille hiihtotaidon kehittämiseksi. Porvoo.
- 51 Höijer, Henrik & Schauman, Rabbe 1935: Skida rätt. Instruktioner i skidteknik. Finlands Svenska scoutförbundets bibliotek no.3 Helsingfors.
- 52 Tunturihiihto 1936. Otava. Helsinki.
- 53 Valonen, Lauri & Nuotio, Paavo 1933: Mäenlaskun opas. Lahti.
- 54 Valonen & Nuotio 1933, 12–14.
- 55 Ismo Björn & Hannu Itkonen 2016: Suomalaisen mäkihypyn laajeneminen, sosiaalinen kiinnittyminen ja tavoitteellisuus. Lastuja. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 2016. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Esa Sironen. Jyväskylä University Press. Jyväskylä, 190.

- 56 Uosikkinen, Martti 1936: Mutkamäenlasku. WSOY. Porvoo.
- 57 Jukola, Martti 1945: Urheilun pikku jättiläinen. Porvoo, 133–142.
- 58 Jukola, Martti 1951: Urheilun pikku jättiläinen. 4. uusittu painos. Porvoo, 142–151.
- 59 Eloranta, Aaro & Saarinen, Veli 1940: Hiihtotaito. WSOY. Porvoo.
- 60 [Inarilainen - lehti](#) 10.2.2021 (luettu 31.3.2021)
- 61 [Inarilainen - lehti](#) 10.2. 2021 (luettu 31.3.2021)
- 62 Kirjavainen, Jussi & Eljanko, Harri 1969: Suomen Hiihtoliiton perustaminen. teoksessa Suomen hiihdon historia 1886–1968.WSOY. Porvoo, 77–79.